

УДК 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-34>

Тетяна МІШЕНІНА,

orcid.org/0000-0002-5992-4035

*доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук,
професор кафедри української мови*

*Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Україна) t.mishenina@gmail.com*

САКРАЛЬНИЙ КОД У КОНЦЕПТОСФЕРІ ЛІТЕРАТУРНОГО ДОРОБКУ ПИСЬМЕННИКА-ФІЛОСОФА БОРИСА АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

У публікації здійснено спробу розв'язання питання концептуалізації сакральних понять, вербалізованих у сакральному коді, складників концептосфери літературного доробку Бориса Антоненка-Давидовича.

Окреслено лінгвістичне (вербалізація лінгвокультурної інформації, деривація семантичних смислів, зумовлених історико-культурними чинниками) й літературознавче (ідейна настанова, художня інтерпретація ціннісних настанов) прочитання концепту. Концепт розглянуто як джерело лінгвокультурної інформації базовий складник концептуальної картини світу, а також як складник мовомислення представників лінгвокультури, визначальний чинник лінгвофілософії.

Змістово-смілова архітектоніка новели Бориса Антоненка-Давидовича репрезентує сакральний код, який утворюють поняття «Бог», «душа», «віра», «істина». Новеліст розглядає еволюцію понять з позиції філософського осмислення історії, зіставляючи біблійні історії з суспільно-політичним станом України у складі СРСР, апелює до розмірковування над тим, що є істиною на тлі тогочасних суспільних перетворень.

Вибудовуючи сюжетну канву, письменник застосовує прийом зіставлення ситуацій: опис картини Миколи Ге «Що є істина? Христос і Пилат» і перебування в таборі як політв'язень / в'язень за релігійними переконаннями. Діалог у новелі відтворено на рівні опору безправних в'язнів і вселадної верхівки табору, з одного боку, внутрішній діалог головного героя розростається через філософське осмислення розмови, оприявленої в біблійному тексті, П'ялата і Христа.

Задля створення комунікативного портрета письменник використовує жаргонізми, тим самим надає негативну оцінку керівництву табору через мовленнєвий чинник. Сакральний код відтворено через зіставлення аналізованих концептів на рівні комунікації (комунікативний портрет) і світоглядного каркасу (декларація цінностей). Розмірковування про сутність концептів Бог, душа, віра, істина апелюють до історичних зіставлень на рівні інтертекстуальності (біблійний сюжет) і мистецької реляції (через художнє сприйняття образотворчого й літературного мистецтва).

Ключові слова: *концепт, концептосфера, Борис Антоненко-Давидович, українська література, картина світу, сакральний код, новела, художньо-філософське осмислення історії, інтертекстуальність.*

Tetiana MISHENINA,

orcid.org/0000-0002-5992-4035

*Doctor of Pedagogic Sciences, Candidate of Philological Sciences,
Professor at the Department of Ukrainian Language,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine) t.mishenina@gmail.com*

THE SACRED CODE IN THE CONCEPTOSPHERE OF THE LITERARY WORK OF THE WRITER-PHILOSOPHER BORYS ANTONENKO-DAVYDOVYCH

The sacred code in the conceptual sphere of the literary work of the writer-philosopher Borys Antonenko-Davydovych.

The publication attempts to resolve the issue of conceptualization of sacred concepts, verbalized in the sacred code, components of the conceptual sphere of the literary work of Borys Antonenko-Davydovych.

Linguistic (verbalization of linguistic and cultural information, derivation of semantic meanings conditioned by historical and cultural factors) and literary (ideological guidelines, artistic interpretation of value guidelines) reading of the concept is outlined. The concept is considered as a source of linguistic and cultural information, a basic component of the conceptual picture of the world, as well as a component of language thinking of representatives of linguistic culture, a determining factor of linguistic philosophy.

The content-semantic architecture of Borys Antonenko-Davydovych's novel represents the sacred code formed by the concepts of "God", "soul", "faith", "truth". The novelist examines the evolution of concepts from the standpoint of a philosophical understanding of history, comparing biblical stories with the socio-political state of Ukraine as part of the USSR, appeals to reflect on what is the truth against the background of contemporary social transformations.

While building a plot canvas, the writer uses the technique of juxtaposing situations: the description of Mykola Ge's painting "What is the truth? Christ and Pilate" and stay in the camp as a political prisoner / prisoner of religious beliefs. The dialogue in the novel is reproduced at the level of the resistance of the disenfranchised prisoners and the all-powerful top of the camp, on the one hand, the internal dialogue of the main character grows through the philosophical understanding of the conversation, revealed in the biblical text, between Pilate and Christ.

In order to create a communicative portrait, the writer uses jargon, thereby giving a negative assessment to the camp management through the speech factor. The sacred code is reproduced by comparing the analyzed concepts at the level of communication (communicative portrait) and worldview framework (declaration of values). Reflections on the essence of the concepts God, soul, faith, truth appeal to historical juxtapositions at the level of intertextuality (biblical plot) and artistic relation (through the artistic perception of visual and literary art).

Key words: *concept, concept sphere, Borys Antonenko-Davydovych, Ukrainian literature, picture of the world, sacred code, novel, artistic and philosophical understanding of history, intertextuality.*

Постановка проблеми. Осмислення концептосфери апелює до співвідношення мовної й концептуальної картин світу, з одного боку, системних відношень між складниками того чи того концепту, – з іншого. Звернення до словників, у яких витлумачують сакральні поняття із застосуванням різних дескрипторів, розкриває вагомий пізнавальний ресурс, який дозволяє подати узагальнення стосовно тенденцій, у межах яких розглядають структуру й семантичні актуалізатори того чи того концепту. Лінгвістичне прочитання концепту спирається на лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи, де визначальною є ментальна реляція осмисленого фрагменту дійсності, відтворення з допомогою знаків культури, що визначає цінності як константи культури. Літературознавче моделювання концепту визначає ціннісно-смісловий конструкт свідомості письменника, який він репрезентує в ідейному навантаженні твору, з одного боку, відображає цінність як константу культури, тому визначає національно-культурний вектор осмислення дійсності, – з іншого. З огляду на те, що аксіологічні координати в концептуальній картині світу є змінними, зазнають трансформації в процесі історико-культурного розвитку, розгляд концептосфери в літературній творчості з позиції когнітивного й культурологічного підходів дозволить вивчення складників концептів як детермінант культури, способів кодування й категоризації інформації в художній дійсності. Творчий доробок Бориса Антоненка-Давидовича репрезентує глибокодумне осмислення сакральних цінностей, утілених у концептах, засвідчує універсальний діахронний історико-культурний чинник розвитку сакральної концептосфери в картині світу українців. Художня майстерність письменника-філософа Бориса Антоненка-Давидовича, творчість якого Л. Бойко схарактеризував через перифрази *подвижник духу, лицар правди і добра*, полягає в наскрізному діалозі через мистецькі знаки з читачем, що дозволяє акумулювати накопичену й інтеріоризовану інформацію стосовно цінніс-

них настанов задля подальшої проєкції елементів культури у складі концептів.

Аналіз досліджень. Онтологію концепту, особливості його побудови, узаємозв'язок мовної й концептуальної картин світу досліджують В. Жайворонок, В. Кононенко, П. Мацків, М. Скаб (Мацків, 2007: 36–38; Скаб, 2008: 48–50).

Закономірності концептуалізації сакральної сфери в українській культурі знайшли послідовне відтворення у лінгвістичних, літературознавчих і філософських працях (Л. Савченко, В. Храмова, М. Скаб, Л. Шевченко, В. Янів).

Розвідки, присвячені розкриттю життєвого і творчого шляху Бориса Антоненка-Давидовича, значною мірою розширюють уявлення про художній метод письменника, його художньо-ідейну декларацію (Л. Бойко, С. Жигун, В. Дмитренко, О. Хамедова).

Мета статті, завдання. Мета публікації полягає у виокремленні й подальшому описі складників сакрального коду у концептосфері творчого доробку Бориса Антоненка-Давидовича (на матеріалі новели «Що є істина?»).

Завдання дослідження:

- розкрити поняття «концепт» у сучасній науковій літературі;
- визначити сакральний код концептосфери в новелі «Що таке істина?»;
- схарактеризувати художній концепт у творчості Бориса Антоненка-Давидовича.

У дослідженні застосовували аналітико-синтетичний метод задля застосування понятійного апарату у визначенні сакрального коду через філософсько-релігійну й національно-культурну природу концепту. Метод порівняння уможливив простеження паралелей моделювання концептів у мистецькому дискурсі (літературний й образотворчий художній виміри). Концептуальний аналіз апелює до виокремлення складників концепту, з'ясування його структури й семантичних актуалізаторів, опису мовного знака як об'єктиватора фрагмента мовної картини світу, окреслення параметрів конверсійності концепту як міжгалузевого поняття.

Виклад основного матеріалу. Творчий доробок Бориса Антоненка-Давидовича репрезентує досвід осмислення сакральних понять, культуру релігійного пізнання дійсності загалом, надання оцінки соціально-культурної дійсності часів перебування України у складі СРСР зокрема. «Табірна тема», яка знайшла послідовне висвітлення у творчості письменника-філософа, не лише відтворює тогочасну атмосферу, де правова дійсність засвідчує обмеження прав людини, де «злочинцями, грабіжниками і вбивцями, а також ворогами народу», або контриками, засудженими за політичною 58-ю статтею Кримінального кодексу» (Антоненко-Давидович, 2005: 191).

Через діалог, портретування автор майстерно відтворює тогочасну дійсність з «перевернутими» цінностями добра і зла, істини й неправди, які становлять основу концептів «Бог», «душа», «віра», «істина». Простежимо особливості вербалізації концептів, художньо-філософське осмислення новелістом історії на прикладі новели «Що таке істина?».

Насамперед слід звернути увагу на подання заголовка новел у формі запитання, яке не становить риторичне за своїм змістом, навпроти, після прочитання новели розуміємо, що автор намагається спростувати через запитання поняття, що становлять сакральний код (Скаб, 2008: 10–12; Шевченко, 2004: 313) – *Бог, істина, віра, істина*, і які, водночас, були знеціненими в часових межах суспільно-політичного ладу Радянського Союзу.

Сакральний (біблійний) текст дозволяє виокремити позицію *істина / правда* через духовні настанови, які спрямовують дії людини, забезпечують інтеріоризацію цінностей. Звернення до філософського і тлумачного словників дозволяють визначити співмірність розглядуваних понять. Якщо з філософської позиції правда означає «адекватне відтворення об'єкта суб'єктом, який себе пізнає, відтворення його та, як він існує сам по собі, поза й незалежно від людини і її свідомості; об'єктивний зміст чуттєвого, емпіричного досвіду, понять, суджень, теорій, учень і цілісної картини світу в діалектиці її розвитку» (Філософський словник, 2020: 230), то в загальному тлумаченні *правда* визначає те, що відповідає дійсності; *істина*. // Певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь. // Дійсний стан речей (Словник української мови, 1980, Т. 7: 497). У загальному тлумаченні *істина і правда* суголосні за семантичним навантаженням. Те саме, що правда; Положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом (Словник української мови, 1980, Т. 4 : 50). У сакральному тексті

правда / істина є від Бога, відповідно, мудрість безпосередньо пов'язана з законами буття, відтвореними в настановах Божих – заповідях. Концепт *Бог* вербалізовано в біблійному тексті як причина *істини – правди – мудрості*.

Сакральний код ґрунтований на християнському континуумі, що вербалізується через концепт Бог, відтворює релігійну картину світу. З огляду на те, що релігійна картина світу є складником концептуальної, системне висвітлення сакральних понять, що корелюють із категорією священного, дозволяє окреслити художній вимір творчого доробку Бориса Антоненко-Давидовича з позиції інтертекстуальності (апеляція до священного тексту; мистецький вимір осмислення сакральних цінностей). У мовній картині світу українців лексема *священний* розглядається на рівні синонімічних відношень із відповідниками *святий, священний, сакральний*, що охоплюють такі найменування, як-от: церковні свята (дійства), місця, персоналії. Узагальнимо, що мовна картина світу українців є суголосною релігійній (християнській), екстраполює сакральні поняття в межах концептів академічного релігієзнавства.

Художній простір новели «Що таке істина?» автор відтворює у двох вимірах: літературному й мистецькому. Автор застосовує прийом паралельних реальностей: з одного боку, оповідає про розмову головного персонажа й начальника; сутичку «христосика» й перевіряючого Большакова, з іншого, – крізь оповідь головний герой апелює до змісту картини українського художника Миколи Ге на релігійну тематику «Що є істина? Христос і Пилат» (1890 р.), відтворюючи власні роздуми в інтерпретації мистецького твору, що основою якої стала відображена в Біблії розмова Христа з Пилатом. Микола Ге описує сюжет картини як іронічне заперечення Пилата Христу на його відповідь до запитання «То ти цар?» і пояснення, що Христос задля того народився, щоб свідчити про Істину, і що, хто від Істини, той слухає й розуміє його. Уведення новелістом до сюжету новели «Що є істина?» витворює ніби два паралельних світи, наближені в часі, а саме: античний світ і період раннього християнства, коли цінності, які Ісус Христос розкриває перед народом, не приймаються однозначно, мають місце протистояння на релігійному ґрунті. Окрім того, художник Микола Ге, намагаючись відтворити історію в мистецькому вимірі, апелює до філософського осмислення, фактично, на прикладі картини «Що є істина?» ми споглядаємо головні віхи філософії історії через портретні й композиційні акцентатори. Портрет Ісуса Христа на картині відтворює

змучений, утомлений, водночас мудрий і глибоко-думний погляд, тому Ісус відповідає референтно-ототожнювально «Ти так сказав». Композиційна і спектральна панорама картини Миколи Ге представляє портрет зверхнього, з презирством у погляді, недбалих рухах і самій поставі Пилата, який з огидою і презирством ставиться до беззахисного народу й Ісуса, оскільки на цей час історичного поступу він має абсолютну владу. Пилат навіть не цікавиться змістом понять «істина», «правда», оскільки переконаний у своїй непохитній позиції, не вважаючи вчення Христа таким, що містить філософію пізнання, є глибоким і сокровеним. Недбалий жест Пилата ніби зацентровує на тому, що він має верховну владу. Неабияку роль у створенні протистояння між Пилатом і Христом у портретному вирішенні художник застосовує контраст світла / тіні (сонячне світло відтіняє тінь від постаті Пилата, яка є темнішою, майже чорною, ніж кольори, у яких намальований Христос, відтиснений «владарем» до тіньового боку).

Філософія діалогу полягає також у протиставленні праксемічних дескрипторів: якщо Пилат почувачється владно (про це свідчать рухи правої руки, вільно простягнутої уперед із конотацією виклику; постава персони, яка вільно рухається в просторі, добре зодягнена, як владар, самовпевнена, оскільки має право можновладця), то Христос зображений статуарно, рухи відсутні, постать відображає усталеність позиції та її непорушність, тобто непорушність у переконаннях, головна духовна міць зосереджена в погляді, змученому, але спокійному і сильному, бо Істина струменить крізь духовність. Істина в кожного різниться, тому Христос не зможе пояснити безодню, у якій перебуває Пилат (майже чорна тінь від Пилата засвідчує не лише його невігластво, але також глибокий моральний занепад). Додатковим дескриптором у сюжетній лінії картини є одяг Христа і Пилата: контрастне протиставлення розкішного, яскраводемонстраційного одягу Пилату й убогого вбрання Христа незримо прописує біблійні рядки про те, що істина руйнує недоладності, світи, не зважає на владу, розкіш і супровідні оповідні легенди стосовно верховенства тієї чи тієї персоналії.

Картина «Що є істина? Христос і Пилат» Миколи Ге є емоційно напруженою, вимагає герменевтики, успішної за умови глибокого розуміння сакрального тексту – Біблії. Філософія сюжету картини, що має основою протистояння тимчасово владарюючого римського Пилата й знеціненого Христа зі вченням про істину, відтворює філософію історичної закономірності, яка поля-

гає в невідворотності справедливості, заповіданої Богом.

Оприявлений докладний аналіз картини Миколи Ге «Що є істина? Христос і Пилат» покладений як супровідний паралельний історичний дискурс, пам'ять українського народу.

Заголовок новели «*Що таке істина?*» актуалізує риторичне питання як дихотомію, встановлює асиметричний вимір сакральних цінностей, де істина інтерпретована як гасла радянської влади, створені на основі так званої «сталінської конституції» – Конституції СРСР, затвердженої в 1936 році. Антипатріотичним уважався національний рух, який отримав визначення «українського буржуазного націоналізму». Зміст новели спростовує задекларовані «єдино правильні істинні цінності радянської людини», позицію автор подає як життєву оповідь, в основу якої закладено колізію: протистояння наділених владою керівників закладів позбавлення волі (пеніціарних) і позбавлених прав арештантів. Простежимо колізію, побудовану на основі інтертекстуального діахронного зіставлення сюжету, відтвореного Миколою Ге в картині «Що є істина? Христос і Пилат», і сюжету новели, побудованої на протистоянні керівництва табору й засуджених, окресленому в сакральних координатах: «*Здається, відповідь – одна: де сила, там і право і істина. Але йдуть вони, Христос і Пилат, через віки й континенти, падають старі імперії й постають нові, зникають нові релігії й народжуються інші, але що далі, то більше тьмяніє постать Пилата, й, певно, давно б уже на скрижляях історії стерлось його ім'я, якби він не віддав розіп'ясти Христа...*» (Антоненко-Давидович, 2005: 87). Автор застосовує прийом подвійного історичного зіставлення, накладаючи на семантику тіні Пилата, зображеного на картині Миколи Ге, семантику суспільно-політичних зрушень, що мали місце в часи масових репресій в Україні, а також розгортання терору, спрямованого проти «міфічних ворогів», які здійснювали контрреволюційну діяльність. Письменник ставить у центр колізії концепти *Бог і людина*, розгортаючи сюжетну канву через протистояння дій можновладця й беззахисної людини, яка має віру. Саме нібито зовнішня беззахисність людини спокушає на беззастережний переступ у порушенні її прав, приниженні через відчуття безкарності. Філософія історичної правди полягає в тому, що саме результати духовного поступу, моральний прогрес визначає подальшу еволюцію; будь-яка ситуація є індикатором для вияву сутності людини, саме так відбувається Суд Божий. Розмірковування про велич людини автор відтворює через внутрішній

монолог, у якому аналізує описувані події. Таким способом Борис Антоненко-Давидович через світоглядні домінанти філософського-релігійного світогляду висновковує про справжню тінь, яка залишається від людини, позбавленої духовності. *Тінь великого імені / magni nominis umbra* (наведено вислів нами) стає дзеркально протилежною: «... <його (Христа) безсила жертва з праху й тліну Голгофи високо підноситься над світами й горне до себе людські серця...>» (Антоненко-Давидович, 2005: 187). Письменник зіставляє сучасні події, де начальника Урульгинського таборного відділу Большакова «*несподівано для всіх арештовано, ... засуджено на десять років... <за тою клятою п'ятдесять восьмою статтею, яку він так ненавидів – за контрреволюційну агітацію! >*» (Антоненко-Давидович, 2005: 187).

Письменник крізь призму сакральних понять *духовність, духовна їжа* відтворює хибні цінності тогочасної влади, тим самим спростовуючи їх: *Але Большаков вирішив наснажити нас перше духовною їжею* (Антоненко-Давидович, 2005: 180). Штучність і духовна нищість задекларованих «цінностей» новеліст передає через уживання оцінних словосполучень *шаблонна промова, трафаретна фраза, спаровані слова, вихідні пункти: ... Він почав шаблонну промову, в якій раз у раз чулися спаровані слова – «партія і уряд», «робітники й селяни», «капіталісти й поміщики», що правила Большакову за вихідні пункти, з котрих він починав кожну нову фразу* (Антоненко-Давидович, 2005: 180) – спаровані слова визначають політику, яка не спрямована на увагу до кожного громадянина, письменник підкреслює змістову порожнечу, абстрактність гасел, протиставляючи тим самим духовно-особистісний культурний код, утілений у структурі сакральних понять *Бог, душа; Закінчив він трафаретною фразою, яку ми не раз уже й бачили на таборових написах: «У гарячій роботі тане ваш строк!»* (Антоненко-Давидович, 2005: 180) – шаблонність і трафаретність використано на позначення відсутності розвою, «мертвості» нав'язуваних суспільству соціалістичних цінностей. Викладений сюжетний фрагмент спонукає читача до розмірковувань про те, яку істину повинні відтворювати закони, яким має бути державницьке мислення задля забезпечення демократичного поступу?

Приєм спростування задекларованих цінностей радянської влади новеліст провадить через опис умов перебування, де шляхом сатиричної акцентуації на дотриманні культури спілкування, вияву поваги до людини (в'язнів) як виняткової ситуації: «... *Де ви бачили, щоб таборовий началь-*

ник називав підлеглого йому в'язня не тільки через «ви», а ще й на ім'я та по батькові?!» (Антоненко-Давидович, 2005: 180).

Демонстрацією духовної переваги людини, яка дотримується моральних настанов, виявляє релігійну культуру, є діалог Абрамова, начальника району, й головного героя: *А якщо я запропоную вам бути моїм секретарем, ви погодитесь? / У мене дуже погана стаття й великий строк. / ... Знаю, що в мене працюватиме чесна, порядна людина* (Антоненко-Давидович, 2005 : 180). Безумовно, людина, яка дотримується морального кодексу, відчуває внутрішню потребу вибудувати життєву путь відповідно до правил взаємоповаги, виявляти емпатію, демонструвати культуру спілкування й засвідчувати високий рівень аксіологічної семантики у сприйнятті ціннісних людино центричних орієнтацій. Наведений діалог становить доведення переваги духовних якостей людини попри швидкоплинної «тіні» оцінки її діяльності в умовах штучно створених законів тогочасної держави.

На окрему вагу заслуговує уведення до тексту новели фразеологізмів. Фразеологізм *Мокрий води не боїться, й голого не обдереш* (Антоненко-Давидович, 2005: 180) відтворює оцінку головним героєм умов перебування в таборі, підкреслює тотальне безправ'я в'язнів.

Спостерігаємо білійно-теонімне вживання на прикладі фразеологізму *Бог не видасть, свиня не з'їсть* (Мацків, 2007: 183; Савченко, 2013: 209). Концепт *Бог* об'єктивовано на поняттєвому рівні, актуалізує філософію пізнання, вектор визначення екзистенції людини, яка на рівні внутрішнього діалогу чуттєво усвідомлює значення незалежності влади й досконалості Бога. Фразеологізм відтворює глибоку когнітивно-чуттєву роботу представників української лінгвокультури, апелюючи до протиставлення людського втручання (*свиня* – стереотип людини, яка намагається превалювати над поступом, визначеним Богом) і несхибність основного постулату християнської моралі, яка має формулювання в біблійному тексті як: «... *Помста прийде, як Божа відплата, Він прийде й спасе вас*» (Іс 35:4). Бог є Вседержителем, «має владу над усім Своїм творінням як володар світу» (Мацків 2007 : 45), тому Бог визначає за вчинками, хто служить істині. Констатуємо внутрішню віру в Бога головного героя, який стійко виносить складні обставини. У тлумачному словнику української мови віднаходимо визначення віри як *Визнання існування бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного* (Словник української мови, 1980, Т. 1: 679). У новелі віра

становить внутрішню суть головного героя, що засвідчує його непохитність у складних умовах й утискання прав людини.

Повертаючись до картини Миколи Ге «Що є істина? Христос і Пилат», звертаємо увагу на місткий діалог, який має вияв як на рівні внутрішньої реляції (конфлікт світоглядів), так на зовнішньому протистоянні (конфлікт учинків Пилата і Христа).

Новеліст паралелізує історичну сцену на прикладі діалогу начальника Большакова і в'язня-сектанта: – *А чому цей не на трасі? – суворо спитав Большаков завурчє. / – Це «христосик». / «Христосиками» в таборах звали сектантів, що були засуджені за свої релігійні переконання, але затято трималися своєї віри* (Антоненко-Давидович, 2005: 185). Констатуємо непохитність у релігійній позиції в'язня, з одного боку, ворожий опір і несприйняття віруванням інших представників радянської верхівки, з іншого.

Важливим у відтворенні письменником дійсності стали записи, які він використав задля досягнення правдивості зображуваної дійсності. Записи були зроблені автором безпосередньо як колишнього арештанта, де спостерігаємо психологічні портрети описуваних персоналій, з одного боку, репрезентації їх комунікативного портрета, – з іншого. Тому в портретуванні головних персонажів, представників «табірного керівництва» і засуджених, вагомим є мовленнєвий складник, який моделює їх психотип через мовленнєвий дискурс, як-от: кримінальний жаргон (*вишка* – вища міра покарання через смерть, розстріл, *вкалувати* – працювати, *горбушка* – хлібна пайка, *кантуватися* – відпочивати, *байдикувати*, *контрики* – засуджені за статтею 58 Кримінального кодексу СРСР як політичні опоненти, «вороги народу», *христосики* – сектанти, *попка* – вартовий на вишці, *тиснути* – оповідати історію, *чуні* – табірне взуття з відходів автомобільних шин) <із записів Бориса Антоненка-Давидовича> (Антоненко-Давидович, 2005: 179–196), формулювання думки про суть тих чи тих цінностей, ставлення до громадянина, сприймання ситуації.

Большакова характеризує мовлення, насичене жаргонізмами й інвективною лексикою, що законормірно засвідчує низький рівень зовнішньої і внутрішньої культури, духовну ницість: – *Та чого ж ви з ним міндальничаєте? Якщо він христосик, то його в першу чергу треба було послати вкалувати на найтяжчу роботу! – заревів Большаков* (Антоненко-Давидович, 2005: 185).

Дискусія між Большаковим і в'язнем-сектантом набуває протистояння не лише харак-

терів, але також філософії життя, відстоювання кредо: – *Божий! – коротко, але твердо відповів Светлов* (Антоненко-Давидович, 2005: 187); *Для християн усе роблю, душу свою віддам за них; для дракона ж – і пальцем не поворухну! – рішуче проказав Светло, і в темно-карих очах його блиснув вогонь фанатика, готового прийняти всяку муку* (Антоненко-Давидович, 2005: 187); – *Мучити мене, терзати – ти можеш: тобі дано. Але душу мою здолати ... тобі несила* (Антоненко-Давидович, 2005: 188). Окрім висвітлених вище складників сакрального коду виокремлюємо поняття *душі*, яка з релігійної позиції апелюють до безсмертної нематеріальної основи людини, підвладної лише Богу; *мука*, яке моделюється як кореляція трагічного оптимізму внутрішнього поступу душі. Через муку уможливлене розв'язання суперечності спасіння, коли принцип гармонії протилежностей – внутрішнього, зовнішнього й соціального світів – розв'язується визначає діалектичний шлях пізнання себе через релігійні цінності й беззастережну віру, накреслення життєвої путі шляхом дотримання настанов Божих, обернення до камертону душі – совісті. Людина, яка вірить, не визнає муку тілесну чи моральну, завдану іншою людиною, за справжню, оскільки її судить лише Бог.

Автор вдається до прийому повтору при наданні характеристики представникові влади табору, зокрема називає його алегорично – *слуги дракона*, семантичними актуалізаторами є такі якості, як *жорстокий, несправедливий, лихий, у переносному значенні – диявол, аморальне чудовисько*. Таке зіставлення створює панорамне протиставлення «антигуманного світу, створеного драконом» і світу, яким керує Бог.

Протистояння атеїста й віруючої людини головний герой спостерігає ніби крізь тисячолітню призму, через діалог Пилата і Христа, відтвореному в картині Миколи Ге: ... *Пригадалася картина художника Ге: годований, самовпевнений Пилат питає художого, змученого бичуванням Христа: «Що таке істина?»* (Антоненко-Давидович, 2005: 187); *Так де ж істина? І хто переможе зараз: наділений майже необмеженою владою в таборі Большаков чи безправний, але незламний у своїй вірі Светлов?* (Антоненко-Давидович, 2005: 188). Автор відтворює діалог через дихотомію *істина* (людська / від Бога); *влада* (людська / від Бога); *право* (закон радянської влади / закон Бога). У діалозі простежуємо неспівмірність тимчасового переступу і вічного правопорядку, визначеного Богом.

Новела завершується розмірковуваннями головного героя про «мінливість Большакової доли»: «... Ніяк не міг собі уявити намісника римського імператора в далекій Юдеї, прип'ятого до такого ж хреста, як і той, на якому розп'яли колись з його наказу невідомого Ісуса з Назарета» (Антоненко-Давидович, 2005: 190).

Викладене вище дозволяє подати узагальнення про те, що уводячи в сюжетну канву новели історичний діалог Пілата і Христа, що знайшов відтворення в біблійному тексті, письменник надає відповідь сюжетом картини: істину відкрив історія; істинною є правда, викладена в сакральному Слові; справжній справедливий суд здійснює Бог.

Висновки. Сакральний код у концептосфері письменника-філософа Бориса Антоненка-Давидовича розкрито через поняття *Бог, істина, душа, віра*. Новеліст використовує прийом паралельного використання сюжетів шляхом візуального супроводу через образотворче мистецтво (тематика філософського осмислення історії) й художню інтерпретацію. Сакральні поняття становлять архітектоніку дискусії, яка полягає в обґрунтуванні позиції історичної правди, потенції демократичних цінностей на протизагу «неістинним» цінностям, які були задекларовані радянською владою; демократичні цінності співвідносні з викладеними настановами в сакральному тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Що таке істина? Смерть; Сибірські новели; Завищені оцінки / Вступ. слово Л. Бойка. Київ: Видавництво гуманітарної літератури, 2005. С. 179–190.
2. Мацків Петро. Референти / кореференти Бога: когнітивний аспект. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. С. 36–54.
3. Онлайн-версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua>
4. Савченко Л. В. Релігійний етнокод в образах фразеологізмів. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнологічний аспекти : монографія. Сімферополь: Доля, 2013. С. 208–222.
5. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
6. Філософський енциклопедичний словник онлайн. URL: <https://9.slovaronline.com/>
7. Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства: словник. Київ: Наукова думка, 2004. 560 с.

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych B. D. (2005) Shcho take istyna? Smert; Sybirski novelty; Zavyshcheni otsinky [What is truth? Death; Siberian short stories; Overestimated]. 179–190. [in Ukrainian]
2. Matskiv P. (2007) Referenty / koreferenty Boha: kohnityvnyy aspekt. Kontseptosfera Boh v ukrayinskomu movnomu prostori [Referents / co-referents of God: the cognitive aspect. The conceptual sphere of God in the Ukrainian language space] : monohrafiya [monograph]. 36–54. [in Ukrainian]
3. Onlaynova versiya akademichnoho tлумachnoho “Slovyka ukrayinskoyi movy” (1980) [Online version of the academic explanatory “Dictionary of the Ukrainian language”]. [in Ukrainian]
4. Savchenko L. V. (2013) Relihiyny etnokod v obrazakh frazeolohizmiv. Fenomen etnokodiv dukhovnoyi kultury u frazeolohiyi ukrayinskoyi movy: etymolohichnyy ta etnolohichnyy aspekty [Religious ethnocode in the form of phraseological units. The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnological aspects]: monohrafiya [monograph]. 208–222. [in Ukrainian].
5. Skab M. (2008) Zakonomirnosti kontseptualizatsiyi ta movnoyi katehoryzatsiyi sakralnoyi sfery [Patterns of conceptualization and linguistic categorization of the sacred sphere] : monohrafiya [monograph]. [in Ukrainian].
6. Filosofskyy entsyklopedychnyy slovyk onlayn (2020) [Philosophical encyclopedic dictionary online]. [in Ukrainian].
7. Shevchenko V. (2004) Slovyk-dovidnyk z relihiyeznavstva [Dictionary-reference of religious studies] : slovyk [dictionary]. [in Ukrainian]